

Skica za sociološki portret zagrebačkih studenata: uvod u istraživanje hrvatskih studenata danas*

Vlasta Ilišin

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska
e-mail: vlasta.ilisin@idi.hr

SAŽETAK U ovom članku prezentirana su polazišta, ciljevi i metodologija kvalitativnoga istraživanja studenata Sveučilišta u Zagrebu. Grupni intervjui provedeni su na uzorku od 325 studenata na osam fakulteta. U prikupljanju i analizi podataka korištena je tzv. mješovita metoda (mix-method) koju karakterizira uporaba kvalitativnih i kvantitativnih postupaka i procedura. Analizirana je struktura uzorka zagrebačkih studenata, pri čemu je pozornost posvećena područjima znanosti koja ispitanici studiraju i osobito indikatorima socijalnoga podrijetla. Rezultati su pokazali da tri četvrtine ispitanih studenata dolazi iz urbanih sredina, a gotovo tri petine iz obitelji u kojima oba ili bar jedan roditelj posjeduje akademsko obrazovanje. Na osnovi tih i tendencijski identičnih nalaza drugih istraživanja, navedeni trendovi protumačeni su kao pokazatelj opstojnosti procesa socijalne samoreprodukcije viših društvenih slojeva.

Ključne riječi: studenti, Sveučilište u Zagrebu, kvalitativno istraživanje, mješovita metoda, grupni intervju, socijalno podrijetlo, socijalna reprodukcija.

Primljeno: studeni 2008.

Prihvaćeno: prosinac 2008.

1. Uvod

Na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu 2007. godine započela je realizacija znanstveno-istraživačkoga projekta *Hrvatski studenti u europskom kontek-*

* Ovaj i narednih pet članaka koji čine tematski blok, rezultat su rada na projektu *Hrvatski studenti danas: društvena elita u nastajanju* što ga realizira istraživački tim u sastavu: Vlasta Ilišin (voditeljica), Dejana Bouillet, Anja Gvozdanović, Dunja Potočnik, Furio Radin i Helena Štimac Radin, a financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Copyright © 2008 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research in Zagreb
Sva prava pridržana – All rights reserved

stu: društvena elita u nastajanju. Tim se projektom nastavlja gotovo polustoljetna tradicija institutskih istraživanja mladih, u kojima su i studenti bili predmetom znanstvenoga interesa – ili kao jedan od segmenata unutar populacije mladih, ili kao zasebna podskupina mladih. Znanstvena istraživanja mladih pokazala su da su oni, iako integralni dio suvremenoga društva, specifičan, dinamičan i heterogen segment populacije koji zahtijeva interdisciplinarno i kontinuirano proučavanje. Ostvareni znanstveni uvidi ukazuju na specifičnosti studentske populacije prema kojoj su usmjerena i velika društvena očekivanja. Spomenute specifičnosti tiču se prije svega socijalnih i sociokulturnih značajki studenata koje ih označavaju kao omladinsku elitu i segment iz kojega će se najvećim dijelom regrutirati buduća društvena elita. Navedene karakteristike studenata čine ih osobito važnima u suvremenim društvima koja sve više ovise o znanju i primjeni znanja u svim područjima života. Brže tehnološke promjene zahtijevaju sve fleksibilniju radnu snagu, a uz sposobnost za brzu prilagodbu zahtijeva se kreativni i inovativni potencijal.

Hrvatska je višestruko upućena na iskorištavanje potencijala mladih stručnjaka – i kao društvo u razvoju s nizom gospodarskih problema, i kao tranzicijska zemlja koja teži ulasku u Europsku uniju, demokratskoj konsolidaciji i izgradnji društva znanja. Upravo su studenti ti budućí mladi stručnjaci na čije se resurse računa, a posebnost aktualne generacije studenata, točnije, onih upisanih na studij 2005. godine i kasnije, jest da predstavljaju prve generacije koje studiraju u skladu s intencijama i pravilima Bolonjske deklaracije. Transformacija visokoga školstva za cilj ima osposobljavanje mladih stručnjaka koji će biti mobilni i konkurentni na domaćem i europskom tržištu rada. Ukupne društvene i specifične obrazovne (akademske) okolnosti pojačavaju znanstveni i društveni interes za sadašnju studentsku generaciju čija su iskustva u nekim važnim aspektima drugačija od iskustava generacije studenata od prije pet ili deset godina.

Polazeći od uvida u ukupnost društvenih i obrazovnih transformacijskih procesa u Hrvatskoj, u navedenom smo projektu pošli od glavne pretpostavke da su postojeći društveni profil i resursi hrvatskih studenata tendencijski sukladni potrebama hrvatskoga društva u procesima društvene transformacije i konsolidacije, europske integracije i implementacije Bolonjske deklaracije u sustav visokoga obrazovanja. U skladu s takvom pretpostavkom glavni cilj projekta je ustanoviti, opisati i interpretirati društveni profil studenata na početku značajne reforme hrvatskoga visokoškolskog sustava, stupanj i značajke njihove pripremljenosti za uključivanje u suvremene europske procese, te resurse i potencijale kojima raspolažu kao buduća društvena elita. U skladu s tim postavljeno je nekoliko posebnih ciljeva projekta: 1) istražiti koje prednosti i nedostatke percipiraju hrvatski studenti pri usklađivanju hrvatskoga sustava visokoga obrazovanja s Bolonjskom deklaracijom.; 2) istražiti jesu li profesionalne aspiracije studenata komplementarne konceptu cjeloživotnoga učenja i procesu izgradnje tzv. društva znanja, te potrebama postojećega i budućega tržišta rada u Hrvatskoj i Europi; 3) istražiti kakav je društveni profil studenata posredstvom ispitivanja njihovih vrijednosti, stilova života i obrazaca ponašanja; 4) istražiti kako se i koliko studenti međusobno diferenciraju u pogledu ispitivanih dimenzija, a s obzirom na njihova različita sociostrukturna i sociokulturna obilježja;

5) istražiti sličnosti i razlike između hrvatskih i europskih studenata u ispitivanim dimenzijama.

Planirano je da se u realizaciji navedenoga projekta provedu dva istraživanja: kvalitativno istraživanje odabranih problema studenata Sveučilišta u Zagrebu i kvantitativno istraživanje koje će se realizirati anketiranjem stratificiranoga i reprezentativnoga uzorka studenata sa svih sveučilišta u Republici Hrvatskoj. U skladu s predviđenom dinamikom, kvalitativno je istraživanje realizirano u drugoj godini rada na projektu. U nastavku ovoga rada bit će dana nužna metodološka objašnjenja toga istraživanja dok analiza njegovih rezultata slijedi u ovom i narednih pet autorskih priloga.

2. Studenti kao elitna podskupina mladih

Prepoznavanje studenata kao specifičnoga i elitnoga segmenta mladih zahtijeva prethodni kratki uvid u osnovne značajke mladih kao prepoznatljive društvene skupine u suvremenom društvu, uključujući i hrvatsko.

Uvodno je svakako potrebno reći da društveni status mladih u usporedbi sa statusom starijih ukazuje na njihov marginalan društveni status. Suvremenu omladinu, naime, obilježava usporeno preuzimanje trajnih društvenih uloga – od profesionalnih preko obiteljskih do javnih. Prisilno ili svojevoljno izabrano produljivanje mladenačkoga statusa posljedično ograničava mogućnosti za iskazivanje postojećih inovativnih i kreativnih potencijala mladih, te istodobno postaje pogodno tlo za pojavu i perzistiranje različitih problema mladih i s mladima. Tako se mladi istodobno promatraju i kao društveni resurs i kao društveni problem (Roche, Tucker, 1997.; Schizzerotto, Gasperoni, 2001.), a neovisno o tome koje viđenje mladih prevladava, cilj svih suvremenih društava je osiguranje odgovarajućih društvenih uvjeta za njihovu adekvatnu društvenu integraciju (Furlong, Guidikova, 2001.).

Mladi su jedan od ranjivijih segmenata populacije iz nekoliko razloga, a više ih pogađaju i promjene koje se zbivaju u suvremenom svijetu. Osnovni razlog tomu je što se većina mladih nalazi na razdjelnici između zaštićenoga svijeta djetinjstva i kompeticijskoga svijeta odraslih, koji od njih očekuje adekvatnu socijalnu integraciju preuzimanjem trajnih društvenih uloga. Međutim, integracija je složen proces u kojemu se mladi često distanciraju od društva koje, zbog svoje ranjivosti i specifičnoga životnog iskustva, doživljavaju nedovoljno prijateljskim (Furlong, Cartmel, 1997.; Ule i dr. 2000.). Sve dulje trajanje institucionaliziranoga obrazovanja, neizvjesne mogućnosti zapošljavanja (osobito na sigurnim i dobro plaćenim poslovima), otežano socioekonomsko osamostaljivanje, odlaganje zasnivanja vlastite obitelji i nedostatan uključivanje u procese društvenoga (političkoga) odlučivanja značajke su fenomena nazvanoga produženom mladošću (Ule, 1987., 1996.; Cavalli, Galland, 1995.; Roche, Tucker, 1997.; Brown, Larson, Saraswathi, 2002.). Produžena mladost logično rezultira usporenom društvenom integracijom i zadržava mlade u ovisnom položaju spram društva, odnosno starijih.

Suvremeno se društvo ubrzano mijenja, što ga čini rizičnim mjestom odrastanja i okruženjem u kojem se mijenjaju obrasci konstrukcije mladosti kao životne etape prijelaza u odraslost (Furlong, Cartmel, 1997.; Ingelhart, 1997.; Wyn, White, 1997.; Du Bois-Reymond, 1998.; Kipke, 1999.; Pais, 2000.; Mortimer, Larson, 2002.; Walter, 2006.). Tim promjenama osobito pridonosi globalizacija praćena ubrzanim razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije, ekonomskim kretanjima, povećanim migracijama stanovništva, što uključuje i povećanje rizika i pritiska za modernizacijom, te reducira i transformira dosadašnje oblike socijalne reprodukcije (Larson, 2002; Ruddick, 2003). Modernizacijski procesi u suvremenom društvu pridonose slabljenju tradicionalnih veza i načina prenošenja vrijednosti i obrazaca ponašanja s generacije na generaciju, pri čemu su mladi prisiljeni na neizvjesnije i tegobnije traganje za identitetom i individualnim strategijama društvene integracije (Ingelhart, 1997.; Wyn, Dwyer, 1999.; Miles, 2000.; Ule i dr., 2000.).

Apostrofirani rizici dodatno se proširuju i produbljuju u tranzicijskim društvima – kako u usporedbi s mladima iz razvijenih zemalja, tako i u usporedbi s ranijim generacijama mladih u socijalističkom društvu. Odrastanje u tom jedinstvenom sociopovijesnom razdoblju obilježeno je dvostrukom tranzicijom – prvo, mladi prolaze kroz univerzalno prijelazno razdoblje iz mladosti u odraslost, i drugo, taj se proces odvija u društvu koje je i samo u procesu društvene transformacije. Njihova se socijalizacija odvija u uvjetima kada su institucije, procesi i društvene norme koje su usmjeravale prelazak u svijet odraslih nestali, ili se i sami temeljito preobražavaju. Dosadašnje su analize pokazale da se širi siromaštvo i produbljuju socijalne razlike, a smanjuje se državna i društvena potpora za socijalnu reprodukciju i promociju; zaoštava se konkurencija na tržištu rada, uz trajno visoke stope nezaposlenosti mladih; raste socijalna nesigurnost, u što je uključen i porast stope kriminala i raznih oblika devijantnoga ponašanja; zdravstvena zaštita postaje nedostupnija, iako raste izloženost raznim oblicima rizičnoga ponašanja; povećava se kompeticija i pritisak za stjecanjem što viših razina obrazovanja, uz istodobno smanjivanje obrazovnih šansi mladih iz socijalno depriviranih slojeva; devalvirane su nekadašnje društvene vrijednosti zbog čega na važnosti gubi međugeneracijska transmisija; usporeno se instaliraju i interioriziraju nove vrijednosti, pa su mladi prepušteni individualnoj potrazi za identitetom i integritetom, te snalaženju u izboru životnih ciljeva (Wallace, Kovatcheva, 1998.; Tomusk, 2000.; Ule, 1996., 2000.; Kovatcheva, 2001.; Roberts, 2003.).

Istraživanja su, također, pokazala da u tranzicijskim društvima životne šanse mladih nisu primarno individualno stvorene, što znači da se individualni životni izbori događaju unutar postojeće društvene strukture i da su limitirani dostupnošću potrebnih resursa (Cote, 2002.; Roberts, 2003.). Postojeće strukturne zadanosti, prije svega, socioekonomske i socioklasne, u velikoj mjeri uvjetuju sociokulturnu dimenziju života mladih, kao što su vrijednosti, slobodno vrijeme, potrošačko ponašanje, subkulturni obrasci i stilovi života, i slično (Wyn, White, 1997.; Miles, 1998., 2000.; Wyn, Dwyer, 1999.; Roberts, 2003.). Socijalne promjene u postsocijalističkim društvima jasno su pokazale kako su postignuća mladih i njihov budući društveni status dominatno uvjetovani startnim pozicijama, odnosno njihovim socijalnim po-

drijetlom. Tako se mladi, u nastojanju da ostvare željenu socijalnu promociju, prije svega pouzdaju u obiteljske resurse, odnosno socioklasno oblikovane mogućnosti i ograničenja.

Novija istraživanja mladih provedena u Hrvatskoj omogućuju solidan uvid u društveni profil suvremene mlade generacije (Ilišin, Radin, 2002., 2007.; Ilišin, 2005.), a ovdje ćemo ukazati samo na najvažnije ustanovljene tendencije.

Mladi Hrvatske se, osim u nekim specifičnim "omladinskim rezervatima" kao što su slobodno vrijeme i subkulturni obrasci ponašanja, pokazuju uvelike sličnima starijoj generaciji. Stoga se može konstatirati da, unatoč često plasiranoj javnoj slici današnje mladeži kao neprilagođene i letargične društvene skupine, proces socijalizacije novih generacija teče bez značajnih društvenih potresa. Istodobno, mladi su pokazali da su liberalniji, tolerantniji i fleksibilniji od starijih, da više vjeruju u potencijale vlastite generacije i da su konzistentno više proeuropski orijentirani.

Na svim je razinama, od životnih strategija i usmjerenja do interpersonalnih odnosa, uočljiva individualizacija mladih. U ostvarenju životnih ciljeva oni se ponajprije uzdaju u sebe, a osobito u obiteljske resurse, što znači da u ostvarenju obrazovnih, profesionalnih, stambeno-obiteljskih, kao i inih potreba i ambicija, više očekuju pomoć roditelja nego društvene zajednice.

Proces retradicionalizacije hrvatskoga društva, započet 1990-ih godina, pridonio je učvršćivanju tradicionalističke orijentacije dijela mladih, a dodatno se produbila i polarizacija između tradicionalistički i modernistički usmjerene hrvatske mladeži. Opstojnost i jačanje takve polarizacije posljedično utječe i na generacijsku i društvenu dezintegriranost suvremene mlade generacije.

Politička kultura mladih u nizu aspekata svjedoči o približavanju poželjnim demokratskim standardima – posebice u pogledu prihvaćanja temeljnih liberalno-demokratskih vrijednosti i načelne spremnosti na društveni angažman. Međutim, njihova društvena moć i socijalni kapital nalaze se na niskoj razini, pri čemu su svjesni svoje društvene i političke marginaliziranosti. Mladi prepoznaju cijeli spektar mjera koje bi mogle pridonijeti tome da zadobiju stanovitu moć i postanu aktivni građani, kako je to i poželjno u demokratskom društvu, ali nedovoljno koriste kanale socijalne i političke promocije koji su im na dispoziciji.

Heterogenost hrvatske mladeži potvrđena je nalazima o međusobnim razlikama s obzirom na stupanj zrelosti i pripremljenosti za ulazak u svijet rada i svijet odraslih, te na socijalno podrijetlo i osobna obrazovna postignuća. Takvo diferenciranje ne ukazuje samo na nehomogenost mladih kad su u pitanju njihovi stavovi, vrijednosti i obrasci ponašanja, nego i na produblivanje socijalnih razlika s dalekosežnim reperkusijama. Nejednak pristup nužnim resursima – kao što su obrazovanje, posao i stan, stimulira nezadovoljstvo mladih postojećim društvenim uvjetima i (ne) mogućnostima, te osnažuje njihovu svijest o važnosti jednakosti mogućnosti uspjeha u obrazovanju i zapošljavanju. Promatraju li se te tendencije u svjetlu jačanja

važnosti obiteljskih resursa za bolji životni start mladih i njihove nezadovoljavajuće društvene integriranosti i generacijskoga javnog angažmana, postavlja se pitanje neizvjesne perspektive velikoga dijela mladih u Hrvatskoj danas.

Spomenuta heterogenost mladih kao društvene grupe uključuje, između ostaloga, i međusobne razlike po osnovi tzv. socioprofesionalnoga statusa. Konkretno, to znači da u skupini mladih možemo prepoznati najmanje četiri socioprofesionalne skupine: učenike (srednjoškolce), studente, zaposlenu i nezaposlenu mladež. U ovom istraživanju koncentrirani smo na studente kao podskupinu mladih, koju karakteriziraju sljedeće objektivne činjenice – još se nalaze u procesu obrazovanja (što podrazumijeva socioekonomsku ovisnost) i većinom se nalaze u dobi od 19. do 24. godine života (što podrazumijeva da su izašli iz adolescentskoga razdoblja i postigli početni stupanj zrelosti odraslih). Međutim, uz studente se vežu i neke značajke koje ih dodatno obilježavaju kao specifičnu omladinsku, ali i općenito društvenu podskupinu.

Prva specifičnost jest prosječno više socijalno podrijetlo, odnosno činjenica da su studenti natprosječno rođeni i odrasli u urbanim sredinama i obiteljima u kojima su roditelji prosječno obrazovaniji i s višim materijalnim standardom. Druga je specifičnost da se studenti pripremaju za visokostručna zanimanja, te da će okončanjem školovanja pripadati najobrazovanijem dijelu populacije iz kojeg se, u najvećem broju slučajeva, regrutira društvena elita u raznim područjima društvenoga djelovanja. Treća je specifičnost da se od studenata zbog njihova podrijetla i akademskih postignuća očekuje, uz već navedenu mladenačku vitalnost i fleksibilnost, još veća razina kreativnosti i inovativnosti nego od ostalih mladih. Zbog navedenih značajki studenti se unutar populacije mladih mogu promatrati kao najosjetljiviji seizmograf društvenih kretanja i kao nositelji novih trendova, koji će se u dogledno vrijeme, u većoj ili manjoj mjeri, proširiti na ostale segmente mladih.

Studenti tako objedinjuju već eksplicirane potencijale mladih i potencijale intelektualaca¹, što može biti latentno eksplozivna, ali i višestruko obećavajuća mješavina. Zašto je tomu tako, uvjerljivo objašnjava E. Morin (Moren, 1979.:188): “Ako je omladina mjesto reproduciranja vrijednosti društva odraslih i ako je ta reprodukcija tu poremećena i preobražena; ako je inteligencija mjesto produkcije, kritike, novog izražavanja mitova i ideologija potrebnih svakom organiziranom društvu; ako opozicijski ili revolucionarni student u sebi nosi svojstva i omladine i inteligencije, ako u sebi spaja dvostruku krizu, dvostruku pobunu – onda su omladina

¹ Ovdje treba podsjetiti da je intelektualac onaj koji je “osposobljen za uočavanje problema svoga vremena iz više nego jedne perspektive” (Mannheim, 1980.:113). Otuda i inteligencija kao društveni segment demonstrira “sklonost ispitivanju i traženju, a ne potvrđivanju (...). Mnogostranost procesa preispitivanja stvara jedinstvenu suvremenu težnju da se dopre iza i izvan privida, i da se odbaci svaki misaoni ili djelatni okvir utemeljen na konačnostima. Usko povezano s tom sklonošću jest i nastojanje da se prestigne vrijeme, da se zauzme položaj izvan i ispred svake situacije i da se predvide alternative prije nego postanu aktualne” (Mannheim, 1980.:129).

i inteligencija dva ključna dijela društvene autoreprodukcije, ukoliko su u krizi ili u pobuni, dvije najslabije karike građanskog društva: oni otkrivaju, šire i produbljuju tu krizu." Navedeni iskaz pokazuje kako se studenti, kao najviše kritički orijentiran dio određene generacije, mogu promatrati kao avangarda mladih koja promovira nove trendove na svim društvenim područjima i kao onaj segment omladinske populacije koji je najosposobljeniji da u ime mladih artikulira njihove interese, aspiracije i probleme, te moguće alternative daljnijega društvenog razvoja. Dakako, to ne znači da će studenti uvijek i svugdje nastupiti kao omladinska i društvena perjanica. Studenti načelno predstavljaju takvu društvenu skupinu od koje bi se najprije moglo očekivati da uzdrmaju postojeće društvene procese i odnose, te inauguriraju nove. Hoće li se to dogoditi, kada, i u kojem opsegu, ovisi o konkretnim sociopovijesnim okolnostima, pri čemu razmjerno stabilna razdoblja u pravilu ne stimuliraju radikalne zaokrete ni nositelje takvih zaokreta.

Za hrvatske studente u proteklih nekoliko godina može se ustvrditi da su bili dobro uklopljeni u populaciju mladih, kao i u cijelo društvo. Drugim riječima, ranije prikazani istraživački nalazi o mladima u Hrvatskoj u najvećoj su mjeri važeći i za podskupinu studenata. No, registrirana su ipak neka konkretna i znakovita odstupanja koja treba eksplicirati (Ilišin, 2005.; Ilišin, Radin, 2007.).

U svakom je istraživanju mladih ustanovljeno da su studenti natprosječno višega socijalnog podrijetla, promatranoga preko stupnja obrazovanja oca, provenijencije i domicila, te su nastanjeni u razvijenijim regijama. Više od ostalih mladih nedostatak životne perspektive drže velikim društvenim problemom mlade generacije dok ih manje brine nizak životni standard, te alkoholizam i narkomanija. U skladu s posljednje navedenim, studenti su manje skloni mišljenju da bi uvođenje strožih kazni za trgovanje drogom značajno pridonijelo rješavanju problema mladih, pri čemu je indikativno kako su upravo oni ona podskupina mladih s najvećim iskustvom korištenja svih ispitivanih psihoaktivnih supstanci (osobito hašiša). Iako su natprosječno zadovoljni uvjetima školovanja, studenti smatraju da bi rješavanju problema mladih naročito pomoglo prilagođavanje obrazovanja novim životnim potrebama, kao i osnivanje posebnih fondova za inicijative mladih. U tom je kontekstu zanimljivo da za pronalaženje dobrog posla manje od ostalih ističu važnost kvalitetnoga općeg obrazovanja, a više posjedovanje komunikacijskih vještina. Studenti više od ostale mladeži posjeduju i koriste mobitel, računalo (najviše za pisanje i vježbanje) i internet. Oni, također, više od ostalih podskupina mladih komuniciraju s roditeljima i prijateljima o privatnim temama, a zanimljivo je da natprosječno svoj utjecaj u radnoj sredini (fakultetu) procjenjuju minornim. Studenti natprosječno iskazuju spoznaju i socijalnu interesnu orijentaciju, a ispodprosječno tradicionalističku. Slično je i s provođenjem slobodnoga vremena – više od ostalih zastupaju elitni, urbani i medijski obrazac, a znatno manje ruralni kulturni obrazac.

Nadalje, studenti više od ostalih podskupina mladih razumiju demokratska pravila, drže civilni sektor važnim subjektom u zaštiti ljudskih prava, te natprosječno prihvaćaju antiglobalističke, antirasističke i feminističke skupine. Istodobno, manje

od ostalih iskazuju povjerenje u institucije zaštite i represije, manje su etnocentrični, a ne prihvaćaju ni nasilničke skupine. Studenti ujedno više od ostale mladeži prihvaćaju liberalizaciju bračnih i seksualnih odnosa te podupiru prava seksualnih manjina. Kada je riječ o političkim ciljevima, osobito im je stalo do socioekonomskoga razvoja, a ispodprosječno do očuvanja nacionalno i tradicionalno obojenih vrijednosti. Studenti znatno manje od ostalih kao probleme hrvatskoga društva ističu nezaposlenost, alkoholizam i narkomaniju, ali više opažaju korupciju u sudstvu, zdravstvu, lokalnoj samoupravi i javnoj upravi. Odgovornost za aktualne probleme u Hrvatskoj natprosječno adresiraju na vladavinu HDZ-a od 1990. do 2000. godine, te na nemoral novih poduzetnika i kriminal dok rjeđe pristaju na sud da su aktualni problemi posljedica rata. U rješavanju postojećih problema studenti osobitu nadu polažu u stručnjake i intelektualce. Također, iskazuju veći interes za politiku nego ostale podskupine mladih i spremniji su za sudjelovanje u formalnim političkim akcijama, a manje se slažu s tim da nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla, kao što manje podupiru i zastupljenost hrvatske “dijaspore” u Hrvatskom saboru. O razvijenijem interesu studenata za politiku svjedoči i njihovo natprosječno praćenje društveno-političkih tema (uz kulturu i zabavu) u dnevnom tisku i na internetu. Što se tiče odnosa prema ulasku Hrvatske u Europsku uniju, studenti su demonstrirali veći realizam i manji entuzijizam od ostale mladeži, pri čemu iskazuju i manje straha od gubitka nacionalnoga identiteta.

Integralni pogled na navedene rezultate sugerira da su studenti politički profiliranija i liberalnija podskupina mladih s nešto izraženijim demokratskim potencijalom i kritičkim odnosom spram realiteta, te manje distancirana od politike i spremnija na političku participaciju. No istodobno, oni se pokazuju kao zahtjevniji segment mlade populacije i otvoreniji prema novim izazovima i iskustvima. Uz to, taksativno nabrojane razlike omogućavaju prepoznavanje studenata kao socijalno kompetentnije podskupine mladih, čiji su socijalni uvjeti odrastanja i sazrijevanja povoljniji, svjetonazor liberalniji, interesi svestraniji, a svakodnevni život, posebice u segmentu dokolice, aktivniji.

Polučena saznanja o društvenom profilu hrvatskih studenata, smještena u kontekst aktualnih sociopovijesnih okolnosti i razvojnih zahtjeva koji stoje pred hrvatskim društvom, nametnula su potrebu za provođenjem sveobuhvatnijega i produbljenijega istraživanja hrvatskih studenata danas, odnosno studenata na svim sveučilištima u Hrvatskoj. Ocrtni društveni profil hrvatskih studenata ujedno je i okvir unutar kojega je smješteno i naše istraživanje zagrebačkih studenata.

3. Ciljevi i metodologija istraživanja studenata Sveučilišta u Zagrebu

U sklopu znanstveno-istraživačkoga projekta *Hrvatski studenti u europskom kontekstu: društvena elita u nastajanju* planirano je i realizirano kvalitativno istraživanje *Neki aspekti društvenoga profila zagrebačkih studenata*. Svrha toga istraživanja bila je dvojaka. Prvo, njime smo nastojali produbiti postojeća i dobiti nova saznanja o nekim aspektima socijalnoga statusa i svijesti zagrebačkih studenata.

Drugo, kako su zagrebački studenti integralni dio hrvatske studentske populacije, dobivene informacije i nalazi koristit će se za operacionalizaciju projekta i izradu instrumenta (upitnika) u kvantitativnom istraživanju koje će se provesti na uzorku studenata svih hrvatskih sveučilišta.

U ovom su istraživanju postavljeni sljedeći ciljevi: 1) ustanoviti i analizirati indikatore socijalnoga statusa zagrebačkih studenata; 2) ustanoviti, sistematizirati i analizirati mišljenja studenata o njihovim obrazovnim, profesionalnim i društvenim problemima i aspiracijama; 3) ustanoviti i analizirati povezanost promatranih socijalnih obilježja i stavova studenata. Za postizanje navedenih ciljeva korištena je tzv. mješovita metoda (*mix-method*) koju karakterizira uporaba kvalitativnih i kvantitativnih postupaka, procedura i paradigmi. Na taj se način otkrivaju obilježja predmeta istraživanja koja bi korištenjem samo kvalitativne ili samo kvantitativne metode ostala neistražena. U ovom su istraživanju obje te metode korištene i u prikupljanju i u analizi podataka.

Za provođenje grupnih intervjua konstruiran je strukturirani upitnik s pitanjima otvorenoga tipa, a sadržavao je sljedeće varijable:

1. socijalni status ispitanika (spol, dob, godina studija, fakultet i smjer, rezidencijalni status te stupanj obrazovanja oca i majke);
2. doživljaj Bolonjskoga procesa;
3. percepcija razloga niske efikasnosti studiranja;
4. motivacija za upis određenoga studija;
5. percepcija mogućnosti pronalaženja posla nakon diplomiranja;
6. životne i profesionalne aspiracije, te percepcija prepreka u njihovu ostvarivanju;
7. spremnost i razlozi odlaska u inozemstvo;
8. percepcija stupnja i pokazatelja (ne)demokratičnosti hrvatskoga političkog poretka;
9. percepcija razloga nedostatne društvene i političke aktivnosti mladih i studenata;
10. percepcija idealnoga načina provođenja slobodnoga vremena i (ne)usklađenost željenoga i stvarnoga provođenja toga vremena;
11. percepcija raširenosti sredstava ovisnosti među studentskom populacijom i razloga za konzumaciju tih sredstava.

Kako se iz sadržaja korištenoga instrumenta za prikupljanje podataka vidi, zahvaćen je razmjerno širok dijapazon tema. Na odabir pitanja koja će se studentima postaviti utjecala su dosadašnja istraživačka saznanja, odnosno svijest o deficitima u određenim područjima istraživanja. Konkretnije, kada je riječ o tzv. Bolonjskom procesu, motivaciji, te životnim i profesionalnim aspiracijama, postoji vrlo ograničen broj empirijski verificiranih nalaza. Kada je, pak, riječ o ostalim temama, nedostaju produbljeni uvidi u već ustanovljene trendove. Primjerice, rijetko su ispitivani

razlozi eventualnoga odlaska u inozemstvo, te percepcija pojava i procesa koji utječu na doživljaj političkoga poretka kao demokratskoga ili nedemokratskoga, kao i razloga slabe političke participacije mladih i studenata. Također se malo zna o idealnom sadržaju slobodnoga vremena, kao i o procjenama samih mladih (studenata) o tome što njihove vršnjake motivira da posegnu za sredstvima ovisnosti.

Prikupljanje podataka provedeno je tijekom travnja i svibnja 2008. godine. Intervjui su provedeni u 18 grupa studenata koje su brojale od 10 do 30 sudionika. Studentima su podijeljeni upitnici u kojima su, uz nekoliko pitanja koja se tiču njihova socijalnoga statusa, na predviđenim mjestima upisivali svoje mišljenje o temama na koje su ih upućivali voditelji intervjua.

Uzorak studenata obuhvatio je ukupno 325 ispitanika i bio je stratificiran po dva elementa: područjima znanosti i godini studija.

Grupni intervjui su provedeni na ukupno osam fakulteta (s 10 različitih studija i 15 studijskih smjerova) koji su reprezentirali šest područja znanosti, sukladno njihovoj zastupljenosti na Sveučilištu u Zagrebu:

- biotehničke znanosti (Agronomski fakultet)
- tehničke znanosti (Fakultet strojarstva i brodogradnje, Rudarsko-geološko-naftni fakultet)
- biomedicina i zdravstvo (Farmaceutsko-biokemijski fakultet)
- prirodne znanosti (Prirodoslovno-matematički fakultet – studij matematike)
- društvene znanosti (Ekonomski fakultet, Fakultet političkih znanosti – studiji politologije i novinarstva)
- humanističke znanosti (Filozofski fakultet – studiji filozofije i talijanistike)

Intervjui su provedeni samo u skupinama studenata 2. i 3. godine studija jer je bilo nužno da se dobiju mišljenja onih koji studiraju po novim (bolonjskim) pravilima i koji u tome imaju već stanovitoga iskustva.

Struktura uzorka zagrebačkih studenata prikazana je u tablici 1.

Tablica 1.
Struktura uzorka studenata – frekvencije i postoci

Obilježja ispitanika	f	%
Područja znanosti		
Biotehničke	21	6,5
Humanističke	47	14,5
Društvene	97	29,8
Tehničke	85	26,2

Obilježja ispitanika	f	%
Prirodne	36	11,0
Biomedicinske i zdravstvo	39	12,0
Godina studija		
Druga	154	47,4
Treća	171	52,6
Dob		
20 godina	102	31,4
21 godina	121	37,2
22 godine	51	15,7
23 godine	28	8,6
24 godine ili više	22	6,8
Bez odgovora	1	0,3
Spol		
Ženski	186	57,2
Muški	139	42,8
Stalno mjesto boravka		
Selo	78	24,0
Mali grad	85	26,2
Veliki grad (Osijek, Rijeka, Split)	25	7,7
Zagreb	136	41,8
Bez odgovora	1	0,3
Stupanj obrazovanja oca		
Bez kvalifikacija	8	2,5
Trogodišnja srednja škola	48	14,8
Četverogodišnja srednja škola	112	34,5
Viša škola, fakultet i više	154	47,4
Bez odgovora	3	0,9
Stupanj obrazovanja majke		
Bez kvalifikacija	23	7,1
Trogodišnja srednja škola	30	9,3
Četverogodišnja srednja škola	152	46,8
Viša škola, fakultet i više	118	36,3
Bez odgovora	2	0,6
UKUPNO	325	100,0

Područja znanosti i godina studija, a otuda i dob, elementi su koji proizlaze iz kriterija za strukturiranje uzorka zagrebačkih studenata. Zato je i očekivano da je prosječna dob studenata u uzorku 21,4 godine, te da ih je preko četiri petine mlađe od 23 godine.

Nije novost ni podatak da među ispitanim studentima dominiraju žene, a tu činjenicu moguće je tumačiti kao nastavak trenda feminizacije visokoga obrazovanja, odnosno prevlasti žena među akademski obrazovanom populacijom².

Zanimljivo je da je među ispitanim studentima tek dvije petine Zagrepčana iako je, primjerice, unatrag dvadesetak godina, kada ih je na Sveučilištu u Zagrebu studiralo oko 48% (Magdalenic i dr., 1991.:17), došlo do znatne decentralizacije sveučilišta u Hrvatskoj. Navedena činjenica mogla je utjecati na oslabljeni pritisak na Zagrebačko sveučilište od strane mladih iz udaljenijih dijelova Hrvatske. Tradicionalno, Sveučilištu u Zagrebu dominantno gravitiraju Zagrepčani i studenti iz okolnih županija. Međutim, kako je Sveučilište u Zagrebu najstarije i najveće ono jamči i najbogatiju ponudu različitih studijskih programa. Upravo ga to čini privlačnim ili čak jedinim izborom za one mlade koji naprosto nemaju alternative ukoliko žele upisati određeni studijski program koji se izvodi samo na Zagrebačkom sveučilištu.

O pokazateljima socijalnoga podrijetla studenata bit će riječi u narednom odjeljku, a ovdje ćemo se još pozabaviti područjima znanosti koja studenti studiraju. Profesionalna motivacija i aspiracije zasebna su dionica istraživanja čija analiza slijedi u drugim člancima, no ovdje ćemo prikazati po kojim se promatranim sociodemografskim obilježjima studenti međusobno razlikuju u pogledu područja znanosti za koje su se opredijelili (tablica 2.). To je korisno stoga što se upravo područja znanosti u analizama koje slijede javljaju kao temeljno obilježje koje diferencira studente u njihovim razmišljanjima o ispitivanim temama i problemima. Uz to, u istraživanju zagrebačkih studenata provedenom još prije dva desetljeća (Magdalenic i dr., 1991.), ustanovljeno je da se studenti s različitih znanstvenih područja međusobno znatno razlikuju već od prve godine studija, te da te razlike ostaju stabilne do diplome. Na osnovi toga moglo bi se zaključiti da se određeni interesi, vrijednosti i svjetonazori formiraju do okončanja srednjoškolskoga obrazovanja. Otuda je logično pretpostaviti da produbljena i specifična znanja koja studenti stječu tijekom studiranja nemaju širu socijalizacijsku funkciju, ali održavaju, pa i petrificiraju, razlike uspostavljene u formativnom razdoblju, odnosno u njihovim adolescentskim godinama. Te razlike svakako zavrjeđuju da budu predmetom posebnoga istraživačkog interesa, tim prije jer se manifestiraju u različitim domenama svakodnevnoga života studenata – budućih intelektualaca.

² Prema popisu stanovništva 2001. godine u dobnoj kohorti mladih od 25. do 29. godine života, visokoobrazovanih žena bilo je 20,4% a muškaraca 13,6% (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003.:64). Štoviše, podaci su pokazali da je trend boljih obrazovnih postignuća žena u Hrvatskoj započeo od generacija rođenih 1960-ih godina i da se u kasnijim generacijama rodne razlike trajno povećavaju u korist žena.

Tablica 2.

Područja znanosti koja studenti studiraju s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja studenata	Područje znanosti					
	Biotehničke	Humaniističke	Društvene	Tehničke	Prirodne	Biomedicinske i zdravstvo
Spol	$\chi^2 = 103,56; df = 5; p = .000$					
Ženski	90,5	70,2	66,0	11,8	77,8	82,1
Muški	9,5	29,8	34,0	88,2	22,2	17,9
Stupanj obrazovanja majke	$\chi^2 = 28,97; df = 15; p = .016$					
Bez kvalifikacija	9,5	0,0	9,3	8,2	11,1	2,6
Trogodišnja srednja škola	14,3	8,7	8,2	11,8	11,1	2,6
Četverogodišnja srednja škola	42,9	58,7	40,2	57,6	44,4	31,6
Visoka škola, fakultet i više	33,3	32,6	42,3	22,4	33,3	63,2
UKUPNO	6,5	14,5	29,8	26,2	11,1	12,0

Očito je da je izbor studija značajno povezan sa spolom studenata i jasno odražava već odavno poznate rodne razlike u afinitetima i profesionalnoj orijentaciji. Svakako je zanimljivo da jedino tehnički fakulteti o(p)staju kao utvrda "maskulina" dok su sva ostala područja znanosti u većoj ili manjoj mjeri feminizirana.

Sudeći po našim podacima, studenti biomedicinskih znanosti izrazito su češće potomci majki s fakultetskim obrazovanjem, i to otprilike dvostruko češće nego studenti na svim ostalim znanstvenim područjima (među kojima najniže obrazovane majke imaju studenti biotehničkih i tehničkih znanosti). Moglo bi se pretpostaviti da ovdje ustanovljena tendencija vjerojatno indicira utjecaj obrazovanja majke na izbor prestižnijih programa u tercijarnom obrazovanju (Nordli Hansen, 1997).

4. Socijalno podrijetlo zagrebačkih studenata

U ovom istraživanju socijalno podrijetlo studenata ne zanima nas samo kao dio socijalne strukture uzorka studenata, nego i kao indikator procesa socijalnoga raslojavanja i socijalne (samo)reprodukcije. Takvo kontekstualiziranje socijalnoga podrijetla studenata uobičajeno je u istraživanjima studentske populacije i trajno ukazuje na održavanje nejednakosti šansi u obrazovanju.

U suvremenim društvima, osobito onima koja teže da se izgrade kao tzv. društva znanja, obrazovanje postaje još važnije u mjeri u kojoj je to moguće nakon što je njegova važnost potvrđena u modernizacijskim procesima obilježenim enormnim tehnološkim razvojem započetim prije pola stoljeća. Tako se već na početku druge polovice 20. stoljeća pokazalo da je na djelu tzv. obrazovna spirala (Musgrove,

1965.), koja govori o tome kako su za sve veći broj poslova nužni sve viši stupnjevi obrazovanja. Kao jedna od posljedica rapidnoga porasta broja sve obrazovanih ljudi, prvo na sekundarnoj, a kasnije na tercijarnoj razini, javlja se svojevrsno obezvređivanje stečenih visokih kvalifikacija, koje više automatski ne jamče dobivanje “boljega” posla (Nordli Hansen, 1997.). Unatoč tomu, postizanje što viših kvalifikacija postaje sve poželjnije kako bi se, kao što je početno naznačeno, uopće konkuriralo na tržištu rada.

Na osnovi toga može se pretpostaviti da pristup obrazovnim resursima sve većem broju mladih prije postaje način osiguranja koliko-toliko zadovoljavajuće egzistencije, nego društvenoga prestiža i moći. U takvoj situaciji osobito se aktualizira pitanje utjecaja socijalnoga podrijetla na obrazovna postignuća. Taj utjecaj mjeren poglavito obrazovnim postignućima roditelja, te njihovim zanimanjima i prihodima (odnosno socioklasnom pripadnošću), permanentno je prisutan, i to u smjeru koji ukazuje na (samo)reprodukciju društvenih slojeva. Najkraće rečeno, što su roditelji obrazovaniji, veće su šanse da će njihovo potomstvo steći isti ili viši stupanj obrazovanja, pri čemu se uočava tendencija da potomci najviših slojeva ulaze u najprestižnije profesije (Nordli Hansen, 1997.; Reza Nakhaie, 2000.; van de Werfhorst, 2002.; Voigt, 2007.). U tom je kontekstu važno napomenuti kako istraživanja ukazuju da s modernošću (razvijenošću) društva raste utjecaj obrazovanja roditelja na obrazovna postignuća djece dok utjecaj socioklasnoga podrijetla ostaje stabilan (Reza Nakhaie, 2000.; Klamyin, Kraaykamp, 2007.), kao i na trajnost snažne veze obrazovnih postignuća i određenih vrijednosnih orijentacija i obrazaca ponašanja (Sieben, de Graaf, 2004.).

Veća obrazovna postignuća roditelja ne pretpostavljaju samo razmjerno bolja zanimanja i zaradu, te viši društveni status, nego se tumače i kao pokazatelj većega kulturnog kapitala obitelji, koji, također, utječe na formiranje životnih i profesionalnih aspiracija, te buduća obrazovna postignuća potomstva (Bourdieu, 1977., 1979.; Ule, 1996.; Reza Nakhaie, 2000.). Naime, obrasci socijalizacije djece koja odrastaju u obiteljima različitih sociokulturnih statusa također su različiti, a kako je subkultura tzv. srednjega sloja bliža dominantnoj kulturi, djeca iz tih slojeva od ranoga se djetinjstva pripremaju za adekvatno funkcioniranje u obrazovnom sustavu koji promovira vrijednosti dominantne kulture. Prosječno obrazovaniji roditelji su, dakako, znatno spremniji ulagati i trud i financijska sredstva u obrazovanje potomstva, pri čemu se visoko obrazovanje tretira kao “investicijska odluka” (Carr Stelman, Powell, 1991.; Reza Nakhaie, 2000.; Voigt, 2007.).

Naznačene tendencije prisutne su i u Hrvatskoj. U recentnim istraživanjima provedenima u Hrvatskoj ustanovljeno je, primjerice, da je cca 86% hrvatskih studenata urbane provenijencije i domicila (naspram 57% ostale mladeži) i da ih cca 35% ima oca s akademskim obrazovanjem, što je za 14% više nego kod ostale mladeži (Ilišin, 2007.:46). Slični su podaci dobiveni istraživanjem studenata u Splitu – 85% ih je urbanoga podrijetla, 25% očeva i 21% majki imaju višu ili visoku školu (Bjelajac, Pilić, 2005.:40). Što se tiče, pak, studenata Sveučilišta u Zagrebu, prije dva desetljeća (Baranović, Rimac, 1991.:30) 78% bilo je urbanoga podrijetla dok je cca 44%

imalo oca, a cca 37% majku s akademskim obrazovanjem (što je bilo 4 – 6 puta više nego među roditeljima mladih općenito).

Kao što je u strukturi uzorka pokazano, današnji zagrebački studenti se po promatranim indikatorima socijalnoga podrijetla gotovo ne razlikuju od generacije studenata s kraja 1980-ih: 76% ih je urbanoga podrijetla dok ih cca 47% ima oca, a cca 36% majku s nekim stupnjem akademskoga obrazovanja³. Kako je u međuvremenu porastao i broj studenata i broj urbanoga i prosječno obrazovanijega stanovništva, moguće je ustvrditi da je tijekom dva desetljeća zapravo zadržana razina samoreprodukcije stanovništva višega društvenog statusa. Preciznije rečeno, kanali socijalne promocije za mlade iz nižih slojeva nisu suženi u mjeri koja bi upućivala na drastično smanjenje dostupnosti obrazovnih resursa za današnje generacije mladih, ali nisu ni prošireni onoliko koliko bi to bilo optimalno – osobito sa stajališta izgradnje društva znanja.

Za bolji uvid u potencijalni utjecaj obrazovanja roditelja na obrazovne aspiracije njihova potomstva usporedili smo stupanj obrazovanja očeva i majki studenata (tablica 3).

Tablica 3.

Usporedba stupnja obrazovanja oca i majke zagrebačkih studenata (%)

Stupanj obrazovanja oca	Stupanj obrazovanja majke				UKUPNO
	Bez kvalifikacije	Trogodišnja srednja škola	Četverogodišnja srednja škola	Viša škola, fakultet i više	
Bez kvalifikacija ili trogod. srednja škola	21,4	26,8	35,7	16,1	17,4
Četverogodišnja srednja škola	4,5	7,1	68,8	19,6	34,8
Viša škola, fakultet i više	3,2	4,5	35,7	56,5	47,8
UKUPNO	6,8	9,3	47,2	36,6	100,0
$\chi^2 = 92,70; df = 6; p = .000$					

Prikazanu tablicu – u kojoj je naglasak stavljen na stupanj obrazovanja oca – treba dopuniti podacima kada je stupanj obrazovanja majke promatran kao tzv. zavisna varijabla. Iz toga se rakursa pokazuje kako je 54,5% majki studenata bez kvalifikacija i 50% s trogodišnjom srednjom školom, 50,7% s četverogodišnjom srednjom školom, te 73% s akademskim obrazovanjem u braku s partnerom istoga stupnja

³ Takva obrazovna struktura roditelja studenata odstupa od obrazovne strukture opće populacije. Prema popisu stanovništva 2001. godine, u dobnoj kohorti od 40 do 44 godine (za koju možemo pretpostaviti da joj pripada većina roditelja današnjih studenata) bilo je 17% stanovnika s višom ili visokom školom, pri čemu je važno istaknuti da nije bilo razlike između žena i muškaraca (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003.:62).

obrazovanja⁴. Tome treba dodati da 26,8% studenata ima oba roditelja, 20,6% samo oca, a 9,5% samo majku s akademskim obrazovanjem iz čega slijedi da 56,9% studenata ima barem jednoga roditelja s višom školom ili fakultetom⁵. Na koncu, kada se rezultati iz ovoga istraživanja usporede s podacima o obrazovnoj strukturi odabrane dobne kohorte roditelja u općoj populaciji (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003.:61), pokazuje se da očevi zagrebačkih studenata tri puta, a majke nešto više od dva puta češće posjeduju akademsko obrazovanje od roditelja njihovih vršnjaka i vršnjakinja u općoj populaciji.

Hrvatska, kao zemlja s bliskom agrarnom prošlošću, još uvijek ima oko 40% ruralnoga stanovništva, a po tome znatno odstupa od najrazvijenijih europskih zemalja u kojima takvoga stanovništva ima oko pet puta manje. Utoliko je u Hrvatskoj urbaniziranost mjesta odrastanja i stanovanja još uvijek vrlo važna komponenta socijalnoga podrijetla, a što potvrđuje i ovo istraživanje. Konkretno, usporedba stupnja obrazovanja očeva i majki ispitanih studenata s njihovim rezidencijalnim statusom potvrdila je već poznati trend (tablica 4.).

Tablica 4.

Stupanj obrazovanja roditelja s obzirom na rezidencijalni status studenata (%)

Stupanj obrazovanja roditelja	Rezidencijalni status studenata				UKUPNO
	Selo	Mali grad	Veliki grad	Zagreb	
Stupanj obrazovanja oca	$\chi^2 = 34,62; df = 6; p = .000$				
Bez kvalifikacija ili trogod. sred. škola	41,1	25,0	3,6	30,4	17,4
Četverogodišnja srednja škola	34,8	22,3	4,5	38,4	34,9
Viša škola, fakultet ili više	10,5	28,8	11,8	49,0	47,7

⁴ Imajući na umu podatke da u dobnoj kohorti hrvatskoga stanovništva, za koju se pretpostavlja da joj većinom pripadaju roditelji studenata, nema rodni razlika u obrazovnim postignućima i povezujući ga s ovdje dobivenim rezultatom da je tek nešto više od polovice muškaraca s akademskim obrazovanjem u braku s jednako obrazovanom partnericom, može se pretpostaviti da je u Hrvatskoj na djelu tzv. bračna kosina (Bernard, 1976.). Riječ je, naime, o tendenciji da muškarci ulaze u brak sa ženama društvenoga statusa nižega od svojega zbog čega najobrazovanije žene i najmanje obrazovani muškarci u natprosječnom broju ostaju samci.

⁵ Zanimljivo je da naši rezultati uvelike konvergiraju podacima u obrazovnoj strukturi europskih studenata uključenih u Erasmus program u akademskoj godini 2004/05. Analizom socioekonomskoga podrijetla 15.000 takvih studenata ustanovljeno je da njih 58% ima bar jednoga roditelja s visokim obrazovanjem: 35% oba roditelja, 13% samo oca i 10% samo majku (Souto Otero, 2008.:147). Iz ovih je podataka vidljivo da je u većini europskih zemalja "bračna kosina" manje izražena nego u Hrvatskoj. Nije suvišno ovdje informirati da je citirano istraživanje pokazalo kako se u Erasmus program češće uključuju studenti iz razvijenijih zemalja te kako je od početka programa porastao broj studenata nižega socijalnog podrijetla.

Stupanj obrazovanja roditelja	Rezidencijalni status studenata				UKUPNO
	Selo	Mali grad	Veliki grad	Zagreb	
Stupanj obrazovanja majke	$\chi^2 = 27,81; df = 9; p = .001$				
Bez kvalifikacija	47,8	13,0	0,0	39,1	7,1
Trogodišnja srednja škola	43,3	30,0	3,3	23,3	9,3
Četverogodišnja srednja škola	26,5	25,8	8,6	39,1	46,9
Viša škola, fakultet ili više	11,9	27,1	9,3	51,7	36,6
UKUPNO	24,2	25,8	7,8	42,2	100,0

Povezanost obrazovanja roditelja s njihovim rezidencijalnim statusom ukazuje na znanu tendenciju koncentriranja prosječno obrazovanije populacije u urbanim središtima. To potvrđuju i dodatni podaci da od svih očeva koji imaju akademsko obrazovanje samo petina njih živi na selu, a među visokoobrazovanim majkama takvih je samo 18%.

Na osnovi tri promatrana indikatora socijalnoga podrijetla zagrebačkih studenata – stupnja obrazovanja oca i majke te rezidencijalnog statusa, možemo ustvrditi da je većina ispitanih studenata socijalizirana u razmjerno povoljnijim okolnostima. Pri tome se u prvom redu misli na okolnosti koje stimuliraju razvoj aspiracija za stjecanje visokoga obrazovanja, a to su akademsko obrazovanje barem jednoga roditelja, te odrastanje u urbanom okruženju. Te značajke potvrđuju trendove dobivene u dosadašnjim istraživanjima mladih u Hrvatskoj – elitni socijalni status studenata spram drugih podskupina mladih, kao i opstojnost tendencije veće dostupnosti tercijarnoga obrazovanja potomcima obitelji višega društvenog statusa. Ta tendencija pak pridonosi održavanju trenda samoreprodukcije viših društvenih slojeva. Međutim, kako oko trećine ovdje ispitanih studenata dolazi iz nižih društvenih slojeva i/ili iz ruralnih sredina, može se pretpostaviti da su pristup obrazovnim resursima i kanali socijalne promocije suženi, ali ne i zatvoreni. Osim toga, logično je očekivati da će se broj studenata nižega socijalnog podrijetla smanjivati usporedo s daljnjim razvojem hrvatskoga društva, odnosno urbanizacijom i podizanjem opće obrazovne razine stanovništva. No, očekivani porast broja mladih u tercijarnom obrazovanju zacijelo neće dokinuti nejednakosti u obrazovanju. Naime, kako iskustva razvijenih zemalja pokazuju, nejednakosti će se vjerojatno “preseliti” na teren različite dostupnosti elitnih akademskih ustanova i prestižnih studijskih programa. Dakako, produbljenije analize i plauzibilnije zaključivanje o ustanovljenim tendencijama moći će uslijediti nakon prikupljanja većega broja podataka na uzorku studenata iz cijele Hrvatske, te usporedbe s rezultatima istraživanja ranijih generacija hrvatskih i današnjih europskih studenata.

Literatura

1. Baranović, B.; Rimac, I. (1991). Socijalna struktura zagrebačkih studenata. U: Magdalenčić, I. i dr.: *Društveni profil zagrebačkih studenata krajem osamdesetih*. Zagreb: IDIS:23–40.
2. Bernard, J. (1976). *The Future of Marriage*. Harmondsworth: Penguin Books.
3. Bjelajac, S.; Pilić, Š. (2005). Odnos identiteta i želje za priključenjem Hrvatske Europskoj Uniji studenata nastavnčkih studija u Splitu. *Revija za sociologiju*, 36 (1–2):33–54.
4. Bourdieu, P. (1977). Cultural Reproduction and Social Reproduction. U: Karabl, J.; Halsey, A. H. (Eds.). *Ideology in Education*. New York: Oxford University Press: 439–499.
5. Bourdieu, P. (1979). *The Inheritors: French Students and their Relation to Culture*. Chicago: The University of Chicago Press.
6. Brown, B.; Larson, R.; Saraswathi, T. S. (Eds.). (2002). *The World's youth: adolescence in eight regions of the globe*. New York: Cambridge University Press.
7. Carr Steelman, L.; Powel, B. (1991). Sponsoring the Next Generation: Parental Willingness to Pay for Higher Education. *American Journal of Sociology*, 96 (6):1505–1529.
8. Cavalli, A.; Galland, O. (1995). *Youth in Europe*. London: Pinter.
9. Cote, J. E. (2002). The role of identity capital in the transition to adulthood: the individualization thesis examined. *Journal of Youth Studies*, 5 (2):117–134.
10. Du Bois-Reymond, M. (1998). "I don't want to commit myself yet": Young people's life concepts. *Journal of Youth Studies*, 1 (1):63–79.
11. Furlong, A.; Cartmel, F. (1997). *Young People and Social Change*. Buckingham: Open University Press.
12. Ilišin, V. (Ur.). (2005). *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
13. Ilišin, V. (2007). Društveni status, problemi i budućnost mladih. U: Ilišin, V.; Radin, F. (Ur.). *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja: 39–83.
14. Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003). Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao*, 40 (3):58–89.
15. Ilišin, V.; Radin, F. (Ur.). (2002). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
16. Ilišin, V.; Radin, F. (2007). *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
17. Ingelhart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
18. Kipke, M. (Ur.). (1999). *Risks and opportunities: Synthesis of studies on adolescence*. Washington DC: National Academy Press.
19. Klamijn, M.; Kraaykamp, G. (2007). Social stratification and attitudes: a comparative analysis of the effects of class and education in Europe. *The British Journal of Sociology*, 58 (4):547–576.
20. Kovatcheva, S. (2001). Flexibilisation of youth transition in Central and Eastern Europe. *Young*, 9 (1):41–60.
21. Larson, R. W. (2002). Globalization, societal change, and new technologies: What they mean for the future of adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 12 (1):1–30.
22. Magdalenčić, I.; Baranović, B.; Ilišin, V.; Milak, Z.; Radin, F.; Župančić, M. (1991). *Društveni profil zagrebačkih studenata krajem osamdesetih*. Zagreb: IDIS.
23. Mannheim, K. (1980). *Eseji o sociologiji kulture*. Zagreb: Stvarnost.
24. Miles, S. (1998). *Consumerism as a way of life*. London: Sage.
25. Miles, S. (2000). *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham: Open University Press.

26. Moren, E. (1979). *Dub vremena (II)*. Beograd: BIGZ.
27. Mortimer, R.; Larson, R. (Eds.). (2002). *The changing adolescent experience: societal trends and the transition to adulthood*. New York: Cambridge University Press.
28. Musgrove, F. (1965). *Youth and the Social Order*. Bloomington&London: Indiana University Press.
29. Nordli Hansen, M. (1997). Social and Economic Inequality in the Educational Career: Do the Effects of Social Background Characteristics Decline? *European Sociological Review*, 13 (3):305–321.
30. Pais, J. M. (2000). Transitions and youth cultures: forms and performances. *International Social Science Journal*, 52 (164):219–233.
31. Reza Nakhaie, M. (2000). Social Origins and Educational Attainment in Canada: 1985 and 1994. *Review of Radical Political Economics*, 32 (4):577–609.
32. Roberts, K. (2003). Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review*, 51 (4):484–499.
33. Roche, J.; Tucker, S. (Eds.). (1997). *Youth in Society: Contemporary Theory, Policy and Practice*. London: Sage Publications.
34. Ruddick, S. (2003). The Politics of Aging: Globalization and Restructuring of Youth and Childhood. *Antipode*, 35 (2):335–364.
35. Schizzerotto, A.; Gasperoni, G. (Eds.). (2001). *Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe*. Milano: IARD.
36. Sieben, I.; de Graaf, P. M. (2004). Schooling or Social Origin? The Bias in the Effect of Educational Attainment on Social Orientations. *European Sociological Review*, 20 (2):107–122.
37. Souto Otero, M. (2008). The socio-economic background of Erasmus students: a trend towards wider inclusion? *International Review of Education*, 54: 135–154.
38. Tomusk, V. (2000). Reproduction of the “state nobility” in East Europe: past patterns and new practices. *British Journal of Sociology and Education*, 21 (3):269–282.
39. Ule, M. (1987). *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.
40. Ule, M. (Ur.). (1996). *Predab za študentsko mladino*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino.
41. Ule, M.; Renner, T.; Mencin Čeplak, M.; Tivadar, B. (2000). *Socialna ranljivost mladib*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino / Šentilj: Založba Aristej.
42. Voigt, K. (2007). Individual choice and unequal participation in higher education. *Theory and Research in Education*, 5 (1):87–112.
43. Walther, A. (2006). Regimes of Youth Transitions. Chise, flexibility and security in young people’s experiences across different European contexts. *Young*, 14 (2):119–141.
44. Wallace, C.; Kovatcheva, S. (1998). *The Construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. Chippenham: Rowe.
45. Van de Werfhorst, H. G. (2002). A detailed examination of the role of education in intergenerational social-class mobility. *Social Science Information*, 41 (3):407–438.
46. Wyn, J.; Dwyer, P. (1999). New directions in research on youth in transition. *Journal of Youth Studies*, 2 (1):5–21.
47. Wyn, J.; White, R. (1997). *Rethinking Youth*. London: Sage.

Original scientific paper

Vlasta Ilišin

Institute for Social Research in Zagreb, Zagreb, Croatia

e-mail: vlasta.ilisin@idi.hr

A Sketch for the Sociological Portrait of Students in Zagreb: an Introduction to the Study of Croatian Students Today

Abstract

This article presents starting points, goals and the methodology of qualitative research carried out on a sample of students at the University of Zagreb. Data have been collected from group interviews of 325 students at eight faculties. The structure of the sample of Zagreb students has been analysed paying special attention to the field of study of the respondents and indicators of their social background. The results show that three quarters of interviewed students come from urban environment and almost three fifths from families where both parents or at least one, have a university degree. These trends, based on the identical results of this and other researches, can be interpreted as indicators of continuous social self-reproduction of higher social classes.

Key words: students, University of Zagreb, qualitative research, group interviews, social background, social reproduction.

Received in November 2008

Accepted in December 2008